

mellan stormännen på båda sidor och ett stillestånd slöts. I en kungaförsäkran erkände Albrekt att han gått hårt fram och lova-
de bättring. Men våldsherradömet upphörde inte. Den enda mer
avgörande, men för den vanlige bonden sannolikt betydelselösa för-
ändringen var att den svenska högadeln kom att inta en allt star-
kare ställning. Löftena sveks, och repressalier inleddes mot mot-
ståndare ur olika samhällsskikt, även mot bönder.

ENGELBREKTSUPPRORET

Före upproret

Politiska traditioner dansas i möten över generationer. Våra egna
ideologiska föreställningar bestäms av sådana samtal och så var
det också på medeltiden. Medellivslängden var kort, men de som
överlevde barndomen kunde bli gamla. Exempelvis var heliga Bir-
gitta 70 år när hon dog. Även bland bönderna fanns det de som
uppnådde hög ålder. De omtalas i samband med gränstvister, då
man kallade på de gamla männen som mindes. Deras ord vägde
tungt.

En traditionsbärare mellan upproren 1371 och 1434 var Esbjörn
Blåpanna från Rekarne i Södermanland. Han hade namn efter sin
vapensköld som visade huvudet av en blåman, en neger. Som tju-
goåring var han med i resningen mot Albrekt, blev tillfångatagen
men friköpte sig. Han levde sedan många år som landsflyktig i
kamp för kung Håkan i Norge. Efter 1389 fick Blåpanna driva
rättsprocesser för att försöka få tillbaka de egendomar som Bo
Jonsson, riksdrotsen, tidigare hade konfiskerat. När Esbjörn dog
1438 eller 1439 var han omkring 85 år.

Esbjörn Blåpanna ingick i en krets av lågadliga i Södermanland
som varit motståndare till kung Albrekt. Det fanns anknytningar
från denna grupp till Engelbrekt, hans bror Nils och männen runt
dem. Esbjörn hade också nära kontakt med den högadlige Nils
Gustavsson och hans son Erik Puke, vilka kom att spela en stor
roll under upproret. Det var ingen ovanlighet att adelsmän under
medeltiden valde sina tillnamn efter någon släkting de ville bli sam-
mankopplade med, och den unge Puke lät kalla sig efter den av-
lägsne släktingen Erik Kettilsson (Puke) som i årtionden ledde kung
Håkans trupper, med bas i Värmland, och stred mot Albrekts sty-
re i slutet av 1300-talet. Erik Kettilsson var dessutom kung Hå-
kans marsk, formellt ledare för styrkorna och därmed i många år
Esbjörn Blåpannas befälhavare.

Den upp- och nedvända världen förekommer ganska ofta i senmedeltida kalkmålningar. I Tensta kyrka, som målades under Engelbrektsupproret, har konstnären Johannes Rosenrod excellerat i burleskerier. Här ser vi oxen som slaktar slaktarn. Oxen gör det med ett klubbslag, sedan sticker han med kniven för blodet som ska rinna ned i det låga laggkärlet.

Det har säkerligen funnits många gamlingar i olika samhällsklasser som kunnat berätta om striderna i slutet av 1300-talet, och vi vet att Blåpanna var en av dem som kunnat berätta för Erik Puke, Engelbrekt och andra. En av lärdomarna som man kunde dra från 1371 var att upprorshären inte skulle upplösas för snabbt. Den långvariga folkliga mobiliseringen blev sedan utmärkande för det stora upproret, och de resningar som följde.

Erik av Pommern, som övertagit regentskapet över unionen då Margareta avled 1412, kom efter hand i konflikt med snart sagt varje samhällsgrupp i Sverige, och för bönderna förblev kraven desamma som tidigare – sänkta skatter. Kungen förde krig i Nordtyskland och södra Jylland, och skattetrycket var högt under 1420-talet. Protester mot skattepolitiken omtalas från Jämtland, Uppland och Öland. Engelbrektskrönikan berättar att även från Dalarna kom protester.

Befolkningen i Dalarna vände sig 1432 till kungen med klagomål på fogden, Jösse Eriksson. I brevmaterialen framträder denne fogde som en energisk godssamlare. Säkerligen utnyttjade han sin fogdeposition. I krönikan skildras han som en veritabel bondeplågare. När protesterna inte ledde någon vart marscherade bönderna till Västerås 1433 och Jösse Eriksson fick lämna sitt fögderi.

Vår främsta källa rörande upproret är Engelbrektskrönikan som skrevs ned i stort sett samtidigt med händelserna. Författaren,

Johan Fredebern, var son till en invandrare från Mecklenburg och ingift i den sörmländska lågadliga kretsen dit Esbjörn Blåpanna hörde. Fredebern arbetade som skrivare åt adel och borgerskap, och deltog ofta när viktiga beslut avhandlades. Av hans text framgår också att han beundrade Engelbrekt och sympatiserade med upproret.

I krönikan inarbetade Fredebern samtida sånger och dikter, och några av dem hade han kanske själv skrivit. Det har diskuterats om dessa sånger vände sig till en adlig eller folklig publik, men gränsen mellan de båda kultursfärerna gick inte lika skarpt på 1400-talet som den kom att göra senare. Inledningen till beskrivningen av upproret är hämtad från en sådan sång:

*De fattiga bönder i Dalarna bo,
deras fogde gjorde dem så mycket oro.
Han lät dem så svåra plåga
och skattade av dem mest vad de äga.*

Längre fram i krönikan börjar beskrivningen av upproret i Rekarne i västra Södermanland, som startade en kort tid efter det i Dalarna, och versernas ordalydelse är lika:

*De fattiga bönder i Rekarne bo,
deras fogde gjorde dem så mycket oro.
Så svåra läta han dem skatta
oxe, ko och vad de ägde.*

Vi får sannolikt ett brottstycke av en propagandadikt som i olika versioner varit spridd över delar av Mellansverige. Diktens ordalydelse tyder på att den vänt sig till bönderna för att mobilisera dem. Upproret, i sin nationella omfattning, kan ha varit förberett.

Om personen Engelbrekt vet vi inte mycket. Han var bergsman och lågadlig. Vapenskölden – bevarad i sigill – är tre halva liljor ställda i en trekant. Hans hustru hette Karin, hans bror Nils. Några vuxna barn efter honom känner vi inte till. Anfadern var tysk invandrare, några generationer tillbaka. Engelbrekt var sannolikt liten till växten, men som alla folkledare i äldre tid hade han en stark röst, och av krönikan anar vi att han kunde formulera sig slagkraftigt inför folkmassorna. Om handlingarna karakteriserar en man, såsom de isländska sagorna lär, har denna folkledare kombinerat brutal handlingskraft med försiktig diplomati. Men det-

samma kan sägas om flera av medeltidens ledande män, och Engelbrekt framträder för oss i historiens svepljus bara ett par år.

Upprorets inledning

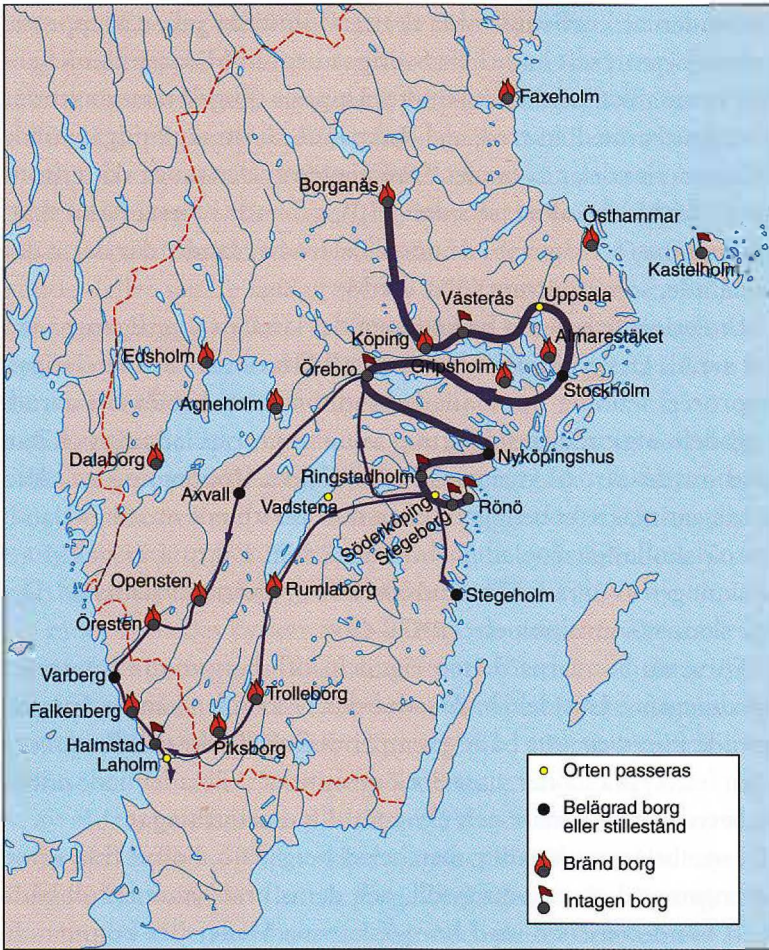
Midsommardagen den 24 juni 1434 erövrades kronans fäste i Dalarna, Borganäs. Borgen plundrades och brändes ned. Under juli marscherade bondehären ledd av Engelbrekt söderut mot Västmanland och sedan till Uppland. I samma månad började resningar i Norrland och i västra Södermanland. Mellan dessa områden fanns som vi ska se förbindelser.

Erik Puke, som på Engelbrekts uppdrag ledde resningen i norr, innehade Korsholms slott i Österbotten för sin fars räkning. Fadern, Nils Gustavsson, var den förste ledande adelsman som anslöt sig till upproret. Han var inte bara hövitsman på Korsholm – hans förnämsta titel var lagman i Uppland. Nils Gustavsson var, som redan nämnts, knuten till gruppen av stridbar lågadel i Rekarne i västra Södermanland, vilket även Engelbrekt var. Dessutom fanns en kontakt mellan Engelbrekt och Nils Gustavssons söner. Det fanns ett personligt nätverk mellan de tre olika platser där resningarna började. Andra personliga nätverk, som vi inte känner till, kan ha spelat en roll, och även bönderna rörde sig över stora områden vid marknadsbesök och på pilgrimsresor.

Från andra belägg anar vi att många i landet visste att ett väpnat uppror höll på att förberedas. Men vi får inte förledas av vår tids sociala rörelser till att tro att det upprättades några i egentliga mening politiska organisationer. De viktigaste fasta organisationsformerna var häradstinget och sockenmenigheten. Och även om upproret hade förberetts av en eller flera grupperingar berodde dess snabba spridning på att befolkningens tålmod var slut. En så stor resning kan inte konspireras fram.

Från Uppland fortsatte hären mot Stockholm, som belägrades. Därefter gick marschen snabbt vidare till Närke och sedan till Östergötland. Vid ett folkmöte i Söderköping i mitten av augusti delades hären i tre delar: en gick tillbaka över Närke ned mot Västergötland, en mot västra Småland, en ned utmed den småländska ostkusten. På några månader hade de flesta av de små träborgar som varit kronans stödjepunkter runt om i landet erövrats och bränts.

Den första och andra häravdelningen möttes i Halland i slutet av september, den tredje hade stannat upp i nordöstra Småland. Under september organiserades också en särskild resning i Värm-

Härens rörelse under Engelbrektsupproret sommaren 1434. Från juni till augusti togs hela Svealand. I Söderköping delade sig hären i tre delar och Engelbrekt ledde själv den västligaste. I början av oktober nådde Engelbrekt till Skåne där ett stillestånd med skåningarna ingicks. Särskilda krigståg genomfördes i Dalsland och Värmland och från Nordsverige till Åland.

land. I öster hade norrlänningarna och österbottingarna erövat Åland med det viktiga fästet Kastelholm.

Huvudhären som stod i Halland gick mot Skåne i början av oktober 1434, där en dagtingan gjordes med skåningarna om landsfred. Detta var den första av de många överenskommelser som sedan skulle följa mellan gränsvånarna om att de skulle hålla fred.

Olika grupperns krav

Upproret utvecklades till en allians mellan olika missnöjda grupperingar. Den inhemska högadeln kände sig utträngd från lönsamma positioner eftersom kungen konsekvent placerade icke-svenskar på kronans borgar. Lågadeln var socialt destabiliserad av krisen. Kyrkans ledande män var upprörda över att kungen lade sig i biskopstillsättningar. Köpmän och bergsmän ville ha bort de tullar som kungen lagt på handeln.

Böndernas krav var sänkta skatter. I slutet av juli, när upprorsmännen i stort sett hade hela Sverige norr om Mälaren i sina händer, sammankallades ett folkmöte i Uppsala. Engelbrekt sänkte där gårdskatten med en tredjedel. Liknande skattesänkningar följde sedan i andra delar av landet. Sänkningen av den tunga skatt drottning Margareta infört (se sidan 150), gynnade i första hand skattebönderna, och det var i de norra delarna av landet där dessa dominerade, som upproret först bredde ut sig.

Under oroligheterna lyckades en del landbor ytterligare sänka sin avrad. Dessa aktioner ledde till att Engelbrekt och de övriga i upprorets ledning uppmanade landborna att betala sin avrad. Lågadeln utgjorde en stor grupp inom upprorets ledning och kan med oro ha sett på nya avradssänkningar. Uppmaningarna kan också varit taktiskt betingade eftersom omfattande oro bland landborna skulle fjärmat adeln från upproret. Faktum är också att sänkningen av avraden i huvudsak hade upphört vid denna tid. Det var skatten som sjönk efter 1430-talet.

Förutom bönderna deltog lågadeln och bergsmän i upprorets inledningsfas. Lågadeln hade sedan den tyska tiden kämpat för sina hotade intressen. Att både exempelvis Engelbrekt och Fredebern kom från tyska släkter visar dock att etniska skillnader hade mindre betydelse än sociala och ekonomiska motsättningar.

Engelbrekt var lågadlig men också bergsman. Folket från gruvnäringen spelade en viktig roll, och deras krav sammanföll både med böndernas och med borgerskapets. Under det kommande seklet av strider skulle de rika bergsmännen ta sig en större politisk roll, allteftersom deras ekonomiska styrka tilltog.

För borgerskapet var tullarna huvudfrågan. Att tullarna skulle sänkas var ett löfte som gavs under upproret. Åtminstone i ett par fall genomfördes sådana sänkningar, men det fanns också en tveksamhet i upprorsledningen till att avskaffa tullar. Städernas borgerskap fick också direkta skattelättnader. Exempelvis Vadstenas borgerskap, som betalade diverse utskylder till klostret vilket de länge opponerat mot, fick stöd av Engelbrekt som lät minska utskylderna kraftigt. Efter upproret återinfördes de till ursprunglig nivå.

Sist att ansluta sig var de ledande borgarna i de större städerna, Kalmar och Stockholm, det vill säga de rikaste och ofta tyska borgarna. Förklaringen är sannolikt gamla motsättningar som fanns mellan småborgare och rikare borgare i dessa städer, motsättningar som sträckte sig tillbaka till den tyska tiden och delvis

var etniskt betingade. Några av vår tids historiker har hävdade att Engelbrektsupproret organiserades av Hansan med bergsmännen i Dalarna som handgångna män. Målet skulle ha varit att stödja Hansan i de pågående fredsförhandlingarna med Erik av Pommern. Kungen hade varit i konflikt med Hansan som med en handelsblockad hade spärrat av Östersjön. Men denna handelsblockad var sedan ett par år upphävd och stillestånd hade ingåtts. Det finns inga samtida eller senare belägg för att syftet med upproret skulle ha varit att stödja Hansan. Hypotesen är en ren konspirationsteori, den saknar kontakt med källmaterialet och har föga förståelse för hur medeltidens samhälle fungerade.

Går vi högre upp i samhället fick kyrkans män en omedelbar belöning genom att de återtog kontrollen över biskopstillsättningarna, och i första hand över den just då pågående tillsättningen av en ny ärkebiskop. Ändå dröjde de ledande kyrkomännen, liksom större delen av högadeln, med att ansluta sig.

I rådet samlades kyrkans och adelns främste, formellt som rådgivare åt kungen, i praktiken som ledare för sina sociala grupperingar. I en berömd scen i krönikan, till vilken Fredebern varit direkt ögonvittne, kom Engelbrekt i augusti 1434 oinbjuden till ett rådsmöte i Vadstena. Efter ett gräl tvingade Engelbrekt fram några av rådets medlemmar till fönstret, visade dem folkmassan utanför och hotade. Rådet skrev därefter sitt uppsägelsebrev till kungen. Lottlösa blev de inte. Engelbrekt delade ut erövrade slott till några av rådets medlemmar. Därmed inledde den svenska högadeln sitt återtagande av positionen som statsmaktens förvaltare.

Slutligen återstår frågan om nationalismen. Var det ett uppror av svenskar mot danskt övervälde? Man kan inte bortse från den roll som regional partikularism alltid har spelat. Upproret kom att bilda inledningen till att Erik den helige, som länge varit ärkestiftets helgon, gradvis blev hela landets skyddshelgon och omformades till en nationell symbol. Den svenska högadeln hade ett genuint intresse av att tränga ut utländska konkurrenter, och den första uttalande nationalismen tycks ha utformats inom denna grupp. Men även andra samhällsklasser kan ha haft ett intresse av att inhemska män, med respekt för inhemska seder, satt på kronans slott. Ett viktigt krav för breda folklager var att gammal god svensk lag skulle följas. Det var dock långt kvar till de nationella känslor som skulle präglade 1500-talets strider. Engelbrektsupproret var i huvudsak ett socialt och ekonomiskt uppror.

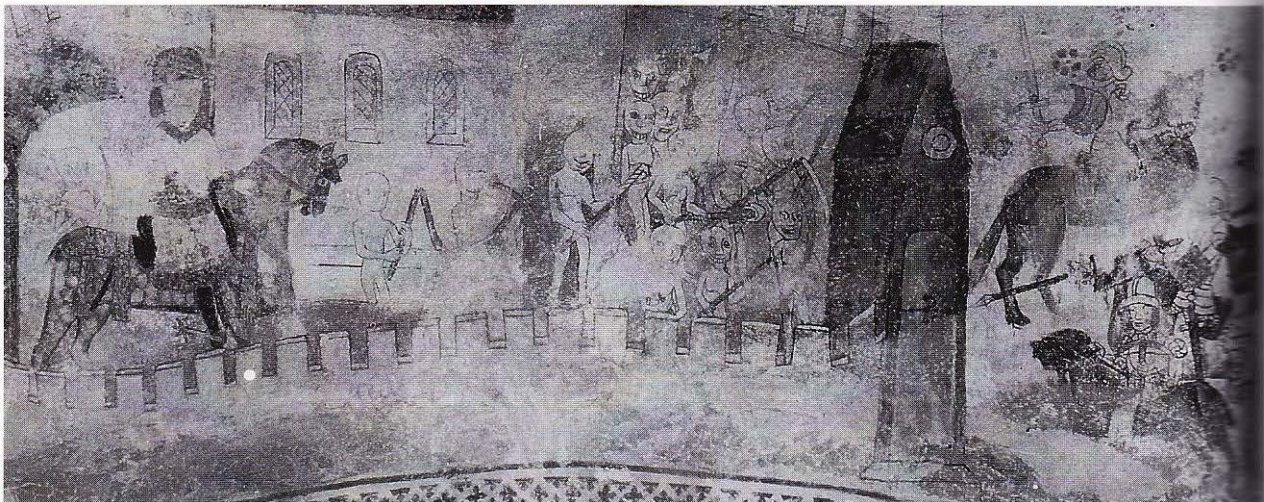
Upprorets organisering

Den snabba marschen över landet visar att upprorshärens kärna måste ha varit beriden. Bergsmän kan ha ingått, även bönder kan ha följt med långa sträckor – men en central grupp i hären var de lågadliga. Flera av dem känner vi namnet på. Gradvis anslöt flera ur högadeln och deras män. I varje region kom bönderna i stora massor till beläringarna av borgarna.

Även om upproret hade förberetts hindrade den långsamma nyhetsförmedlingen en effektiv ledning. En rad olika aktioner pågick samtidigt. Landet genomlöptes av rykten. Ett bevarat brev från Engelbrekt till biskop Thomas i Strängnäs, skrivet den 10 september då Axvall i Västergötland belägrades, ger en inblick i hur förvirrad nyhetsförmedlingen kunde vara. Engelbrekt vidareförmedlade rykten om kungens rustningar och var motattacken kunde tänkas komma. Rörande den mellersta armén, som leddes av Herman Berman, var Engelbrekt välinformerad, men inte om händelserna i resten av landet. Han hade fått glädjebudet att Stockholm var erövrat vilket var helt fel. Han hade hört att hären i öster tagit Stegeholm, och fortsatt ned till Kalmar, vilket också var helt fel. Det mesta av den information han hade fått var mycket opålitlig.

Det sätt på vilket bönderna slöt sig till upproret skiljer sig totalt från den förenklade schablonföreställningen om det kaotiska bondeupproret med oordnade hopar som väller fram. Mycket formellt kallades bönderna till ting i den region dit hären nått, med en regelrätt skuren budkavle. På tinget uppsades kontraktet med

I Rö kyrka från 1400-talet har de döda rustat sig med redskap som vapen: liar, spadar, yxor, slagor. Så såg delar av bondehärarna ut. Legendan som framställs handlar om en from riddare som fick skydd av de döda.

kungen. Sverige var ett valkungadöme, och i kungaförsäkran ingick bland annat att kungen lovade att inte träda allmogens rätt förnär, medan allmogen lovade att vara honom trogen och betala sin skatt.

I stället för kungen trädde Engelbrekt, eller den upprorsledare som deltog i mötet, in som folkets löftestagare. Det var egentligen först genom denna formella process som det blev möjligt för Engelbrekt att ta sig makten att minska skatten. Sedan alla former iakttagits tågade bönderna iväg för att bränna ned kungens borg.

Att den formella anslutningen skedde på tingen bidrog också till att bönderna stred häradsvis. Att de var uppställda så framgår av några rader i den krönika som fortsätter skildringen efter Engelbrektskrönikan. Här är tonen en annan. Beställaren var Karl Knutsson, och krönikan är negativt inställd till upproriska bönder. I beskrivningen av värmländska bönder som avancerat mot Örebro i januari 1438 står att: ”Då bönderna fingo hovmännen se,/då skildes åt och flydde alle de/utom tre härader.” Även i andra delar av Norden följde bönderna samma formalism.

Denna folkliga formalism och legalism får inte förleda oss att tro att bönderna var stillsamma. Ett exempel får vi från erövringen av Rumlaborg utanför Jönköping som gjordes av den mellersta hären i slutet av augusti 1434. Belägringen av Rumlaborg inleddes enligt krönikan med en ordväxling:

Herman Berman – Ge mig slottet.

Fogden Otte Snapp – Jag gör det aldrig, om ni så slår ihjäl mig.

Bönderna – Vi ska dra ut dig i håret.

Så tände belägrarna eld på slottet. Fogden blev rädd, och bad för sitt liv. Då uppträdde en intressant motsättning. Bönderna ville slå ihjäl fogden. Men Herman Berman räddade livet på sin ståndsbroder och tog honom som fånge. Denna motsättning finner vi sedan flera gånger under upproret.

Ett av de tydligaste exemplen på hur böndernas legalism kombinerades med raseri är Jösse Erikssons avrättning i december 1436. Med lejd från rådet hade den ökände bondeplågaren sökt skydd i Vadstena kloster. Dit kom östgötabönderna, och släpade ut Jösse. Enligt krönikan drog de honom i fötterna nedför trappan och tog honom till Motala ting. Först efter att där ha dömt honom till döden lät de avrätta honom.

Denna folkliga legalism låg djupt i det svenska bondesamhäl-

lets organisering, och är en grundläggande förklaring till att bönderna i ett senare skede av historien kunde utforma en fredlig och framgångsrik strategi i konflikter med överheten.

Böndernas beväpning

I landskapslagarna från omkring 1300 anges att "folkvapnen" som varje stridsför man skulle ha var svärd eller yxa, sköld och järnhatt. Ibland anges också brynja och båge med pilar. Detta var en tid då ledungen, folkbevapningen, höll på att bli omodern och ersattes av det pansarklädda rytteriets elitarmé.

Ännu i början av 1400-talet tillhörde säkerligen yxor och svärd fortfarande folkbevapningen. Även jordbruksredskap kunde användas. Slagan och lien kunde med små förändringar göras om till vapen. Hötjugan, som i vår tids populära historiefremställningar ofta är upprorsvapnet framför andra, förekom inte alls som vapen under nordisk medeltid. Hötjugorna gjordes då i trä. De första järntjugorna fanns i Sverige först på 1500-talet.

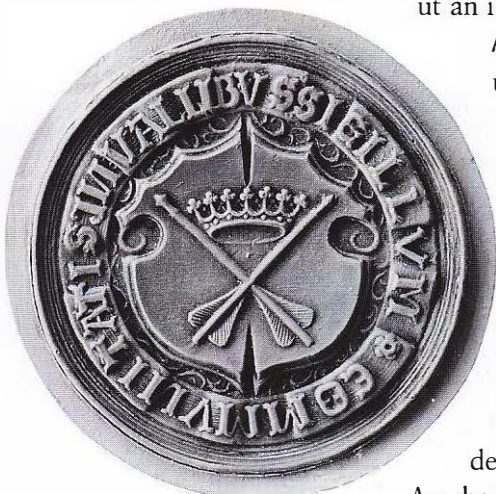
Vid tiden för Engelbrektsupproret började armborstet ersätta bågen. Från Dalarna finns ett landskaps-sigill daterat 1435, som visar en yxa och en långbåge. Bågen var fortfarande symbolvapnet. Men i Dalarnas sigill, som det finns bevarat från början av 1500-talet, domineras bilden i stället av två armborstpilar – och så ser landskapets vapensköld ut än i dag.

Att armborstet var vitt spritt bland bönderna under upproret framgår av den stadga rådet utfärdade år 1437, när de försökte hejda upprorsvägen. Bland annat föreskrevs att bönderna inte fick ha armborst, pansar eller liknande vapen med sig till kyrka, ting, köpstad eller gästabud. På 1450-talet räknades armborstet till folkvapnen. Från 1450-talet kommer också de första beläggen för att armborstpilar kallades "dalpilar". Beteckningen användes över hela landet och det kan ha berott på att armborstet snabbt blivit det utmärkande för beväpnade dalabönder, eller på att pilarna tillverkades i Dalarna.

Armborstet hade större genomslagskraft än bågen, inte minst därför att det spändes med benets kraft och senare med vev. Pilen var kort, omkring 35 cm, och kunde slå igenom en pansarrustning.

*Dalarnas sigill 1435.
Långbåge och yxa.*

*Dalarnas sigill 1525.
Två korslagda arm-
borstpilar.*

Mot slutet av medeltiden hade i stort sett varje bonde sitt eget armborst, och det fanns armborststillverkare i varje småstad. Böndernas förändrade beväpning kan också ses som en del av den ökade betydelsen för hantverkets produkter.

Ofta användes brandpilar emot träborgarna. Faxeholm (Faxehus) utanför Söderhamn i Hälsingland är en välbevarad borgruin från upproret som grävts ut med moderna metoder. Den norra väggen till borgens huvudbyggnad hade brunnit ned, och vid utgrävningen fann man en mängd armborstpilar liggande i den gamla vägglinjen. De har skjutits brinnande mot borgen, satt sig fast i väggen och fallit ned med denna. Detta bekräftar vad som sägs i den visa som nedtecknades på 1600-talet om striden vid borgen: ”De sköto elden på Faxehus, /att lågan stod ända i skyn”, med omkvädet ”Faxehus ligger i svartom brandom”.

Upprorets fortsättning och avslutning

I november 1434 slog Erik av Pommern tillbaka. Han kom sjövägen mot Stockholm. Engelbrekt hade bjudit man ur huse i hela Mälardalen. Om kungen tänkt sig en snabb straffexpedition så inställdes denna inför åsynen av truppsammandragningarna på malmarna och Långholmen runt Stadsholmen. Resultatet blev i stället ett stilleståndsavtal.

De följande året, 1435, präglades av intensiv agitation från båda sidor. Engelbrekt och hans män uppträdde på folkmöten. Vad som avhandlades på dessa folkmöten vet vi föga om, men sannolikt fortsatte förhandlingarna om skatterna. Högadelns unge ledare, Karl Knutsson, skrev till kungen att allmogen begärde ytterligare skattesänkningar. Uppenbarligen var en stor del av upprorshären mobiliserad och sysslade med olika byggnadsföretag, som att försöka gräva en kanal förbi Stockholm, vid Södertälje.

I början av 1435 och i början av 1436 organiserades möten i Arboga. Här fanns representanter för de olika samhällsklasserna, och mötena har kallats riksdagar. De skedde emellertid inte under de regelrätta former som en sådan beteckning kräver. Mötet 1436 omvandlades till en armé som marscherade mot Stockholm. Genom samarbete med den fattigare delen av stadsbefolkningen lyckades Engelbrekt inta Stockholm. Därefter följde ett nytt snabbt härtåg runt landet. Under tiden skärptes motsättningarna mellan högadeln ledd av Karl Knutsson å ena sidan och Engelbrekt, med stöd av bönder och lägre borgare, å den andra. Kupper och motkupper avlöste varandra.

Dramat gick mot sin upplösning. Engelbrekt hade återvänt till Örebro, den borg han låtit sig tilldelas, ledbruten efter att ha ridit hundratals mil. På väg till ett viktigt möte i Stockholm med rådet i början av maj 1436 mördades Engelbrekt. Han hade slagit läger på en ö i Hjälmaren, omstritt vilken, på kvällen den 4 maj. (Vår Engelbrektsdag i almanackan den 27 april är således "fel" dag.) Mördaren, den högadlige Måns Bengtsson (Natt och dag), kom från sin närliggande borg Göksholm med ett antal män. Engelbrekt högs ned och enligt krönikan skändades liket efteråt. Biskop Thomas i Strängnäs skrev en kort tid efter dådet:

*Då hade han /Engelbrekt/ så manliga stritt,
och ryktet gick över världen vitt,
då fick han det till lön:
en gång han for från Örebro,
då vart han slagen i godan tro.
Så plägar man troskap löna.
Han vart karvad som den fisk,
som stekare lägger på sin disk,
det var en omild gärning.
Han fick uti sig väl femton skott.
Det var en sorglig arvelott
hans hustru fick till värning /beskydd/.*

Bildspråket är senmedeltidens mustiga. Därefter följer i samma diktsvit den kända hyllningen till friheten och självständigheten, som givit visan namnet Frihetsvisan:

Frihet är det bästa ting, som sökas kan all världen omkring.

Engelbrekt blev först gravlagd i Stora Mellösa kyrka och därefter förd till Örebro. På muren fanns där ända fram till slutet av 1500-talet en gravskrift, som talar om Engelbrekt som "liten till växten men mäktig många berömliga gärningar". Nästan omedelbart efter hans död började helgonkulten, och det skedde mirakler. Biskop Thomas skrev i sin dikt att "Mången pilgrim söker sig dit,/ och bliver där sin krankhet kvitt/och går hem med tacksam håg."

Med mordet på Engelbrekt var den stora alliansen över. Marsken Karl Knutsson rensade ut flera av dem som stått Engelbrekt nära, och började kräva in skatt. I december 1436 gjorde han ett härtåg runt Mälaren för att kväsa anhängare till Erik Puke. I sko-

garna upp mot Dalarna stoppades marskens armé, men Erik Puke lät, mot given lejd, överlämna sig. Löften gavs för att brytas, och Puke avrättades. Under 1437 och 1438 fortsatte upproren i olika delar av riket, och i januari 1439 avslutades striderna i Finland.

Rådet, som övertagit styret i landet, samlades i Strängnäs i slutet av mars 1437 för att anta en stadga vars huvudsyfte var att återställa ordningen. Men den första av de tolv artiklarna gav en bekräftelse på den skattenedsättning som Engelbrekt utfärdat nästan tre år tidigare. Helt gick inte tiden att vrida tillbaka. Förutom vapenförbud innehöll stadgan artiklar om att bönder som i denna tvedräkt hade rymt till köpstäder skulle återvända till sitt arbete, och om att ingen skulle få förtala riksrådsmedlemmar. Dessutom förbjöds fejder över huvud taget.

BÖNDERNAS NYA STÄLLNING

Bråket i Skånings-Åsaka 1445

Upproret hade slagits ner, men ändå hade bönderna flyttat fram sina positioner. I delar av landet, framför allt i Nordsverige med Dalarna, hade de styrande mycket svårt att återta makten. Även i andra delar av landet blev bönderna allt svårare att handskas med.

Kristoffer av Bayern valdes till kung. Han hade oturen att regera under några år med svår missväxt och han fick tillnamnet Barka-konung, han som regerade då folket var tvunget att äta barkbröd. Men det fanns också andra anledningar till missnöje. Under Kristoffers tid utfärdades en ny Landslag, år 1442, som skulle ersätta den snart hundra år gamla från Magnus Erikssons tid. Den nya lagen hade i huvudsak samma text, men med vissa väsentliga förändringar. En av de nya bestämmelserna var ett försök att binda bönderna hårdare vid jorden. Jordägaren skulle med våld kunna föra tillbaka den landbo som flytt. Detta innebar i sin förlängning ett hot om att binda landbon vid jorden, så som skedde i Östeuropa.

Från Västergötland har ett brev bevarats om en av de hårda lokala konflikter som fördes kring dessa nya bestämmelser. Domprosten Elof Svensson i Skara hade en landbo som hette Sigge i Vrå, Skånings-Åsaka socken. Bråket mellan dem började som en vanlig motsättning om husreparationer. Elof menade att Sigge inte hade byggt en ny stuga som han hade lovat, dessutom hade Sigge i stället för att resa upp en hölada som blåst omkull använt virket till att elda med under vintern. Domprosten krävde en ox i ersätt-